

**QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTI ISHLAB CHIQRARISH HAJMIGA ASOSIY
KAPITALGA O'ZLASHTIRILGAN INVESTITSUYALARNING TA'SIRINI
EKONOMETRIK BAHOLASH**

Sh.M. Ortiqov

Termiz davlat universiteti

X.B. Mamataliyev

Muzrabot xizmat ko'rsatish texnikumi direktori

Annotatsiya. Ushbu maqolada qishloq xo'jaligi mahsuloti ishlab chiqarish hajmiga asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalarning ta'siri ekonometrik tahlil qilingan. Natijada qisqa va uzoq muddatli multiplikatorlar qiymatlari aniqlangan va xulosa qilingan.

Kalit so'zlar: model, avtoregressiya, regressiya tenglamasi, styudent, t mezon, Fisher, instrumental o'zgaruvchi.

Tadqiqot uchun 2010-2023 yillardagi qishloq xo'jaligi mahsuloti ishlab chiqarish hajmi va asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmi to'g'risida ma'lumotlar www.surxonstat.uz saytidan olindi (1-jadal).

1-jadval

Surxondaryo viloyati qishloq xo'jaligi mahsuloti ishlab chiqarish hajmi va asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmi qiymatlari¹

Yillar	Qishloq xo'jaligi mahsuloti ishlab chiqarish hajmi, mlrd so'm	Asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar, mlrd so'm
<i>n</i>	<i>y</i>	<i>x</i>
2010	2286,8	655,3
2011	4099,6	802,9
2012	4825,7	980,3
2013	5411,0	1371,0
2014	6761,9	1509,1
2015	8218,0	1843,6
2016	8737,2	2142,4
2017	11608,1	3551,0
2018	15046,2	7240,6
2019	17844,1	11835,1
2020	19424,0	10068,2
2021	23415,5	12037,8
2022	26755,7	11569,4
2023*	32756,1	17956,0

Investitsiyalarning loq xo'jaligi mahsuloti ishlab chiqarish hajmiga ta'sirini baholashda avtoregressiya modelidan foydalanamiz. $ARIMA(1,0,0) + x$ modeli umumiy ko'rinishi quyidagicha:

¹ Surxondaryo viloyati Statistika boshqarmasi www.surxonstat.uz sayti

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-4, ISSUE-4

$$y_t = a + b_0 \cdot x_t + c_1 \cdot y_{t-1} + e_t \tag{1}$$

Ushbu modelni hisoblash uchun dastlab instrumental o'zgaruvchini baholovchi model tuzish talab etiladi:

$$\hat{y}_{t-1} = d_0 + d_1 \cdot x_{t-1} \tag{2}$$

Hisob kitoblar 2-jadvalda berilgan.

2-jadval

Surxondaryo viloyati qishloq xo'jaligi mahsuloti ishlab chiqarish hajmi va asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmi ko'rsatkichlarning $t - 1$ davrdagi qiymatlari²

Yillar	y_t	x_t	y_{t-1}	x_{t-1}
2010	2286,8	655,3	-	-
2011	4099,6	802,9	2286,8	655,3
2012	4825,7	980,3	4099,6	802,9
2013	5411,0	1371,0	4825,7	980,3
2014	6761,9	1509,1	5411	1370,992
2015	8218,0	1843,6	6761,9	1509,144
2016	8737,2	2142,4	8218	1843,612
2017	11608,1	3551,0	8737,2	2142,412
2018	15046,2	7240,6	11608,1	3551
2019	17844,1	11835,1	15046,2	7240,6
2020	19424,0	10068,2	17844,1	11835,07
2021	23415,5	12037,8	19424	10068,2
2022	26755,7	11569,4	23415,5	12037,76
2023	32756,1	17956,0	26755,7	11569,4

Microsoft Excel dasturining «Анализ данных» paketidan foydalanib 2-jadvaldagi ma'lumotlarning regression bog'lanishini ko'rib chiqamiz (3-jadval).

3-jadval

Regression tahlil natijalari³

ВЫВОД ИТОГОВ					
<i>Регрессионная статистика</i>					
Множественный R	0,96				
R-квадрат	0,92				
Нормированный R-квадрат	0,91				
Стандартная ошибка	2 366,10				
Наблюдения	13				
Дисперсионный анализ					

² Surxondaryo viloyati Statistika boshqarmasi www.surxonstat.uz sayti

³ Muallif ishlanmasi

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-4, ISSUE-4

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значи- мость F</i>
Регрессия	1	689010133	689010132,8	123,07	2,6E-07
Остаток	11	61582855,1	5598441,377		
Итого	12	750592988			
	<i>Коэффи- циенты</i>	<i>Стандарт- ная ошибка</i>	<i>t-статис- тика</i>	<i>P-Значе- ние</i>	<i>Нижние 95%</i>
Y-пересечение	3 792,42	980,84	3,87	0,00	1 633,60
Переменная X 1	1,60	0,14	11,09	0,00	1,28

$\hat{y}_{t-1}$ instrumental o'zgaruvchini aniqlovchi regressiya tenglamasining umumiy ko'rinishi
 $\hat{y}_{t-1} = 3792,42 + 1,6 \cdot x_{t-1}$ (3)

Ushbu (3) model bo'yicha Fisherning F mezonining hisoblangan qiymati $F_{his} = 123,07$ ga teng, bu esa $df_1 = m = 1$ va $df_2 = n - 1 - 1 = 12$ erkinlik darajasida hamda, $\alpha = 0,05$ ahamiyatlilik darajasida Fisherning jadval qiymati $F_{jad} = 4.75$ dan katta. Shuningdek (3) modelning parametrlari bo'yicha Styudentning t mezoni qiymatlari $t_{d_0} = 3,87$ hamda $t_{d_1} = 11,09$ ga teng, bu esa $\alpha = 0,05$ ahamiyatlilik darajasida hamda $df = n - m = 13$ erkinlik darajasida Styudentning $t_{jad} = 2,16$ dan katta. Shu sababli model statistik ahamiyatga ega hisoblanadi.

$\hat{y}_{t-1}$ instrumental o'zgaruvchining nazariy qiymatlarini aniqlaymiz. (4-jadval). 4-jadval
Instrumental o'zgaruvchining nazariy qiymatlari⁴

Yillar	y_t	x_t	y_{t-1}	x_{t-1}	$\hat{y}_{t-1}$
2010	2286,8	655,3	-	-	-
2011	4099,6	802,9	2286,8	655,3	4842,5
2012	4825,7	980,3	4099,6	802,9	5079,0
2013	5411,0	1371,0	4825,7	980,3	5363,3
2014	6761,9	1509,1	5411	1370,992	5989,4
2015	8218,0	1843,6	6761,9	1509,144	6210,8
2016	8737,2	2142,4	8218	1843,612	6746,7
2017	11608,1	3551,0	8737,2	2142,412	7225,6
2018	15046,2	7240,6	11608,1	3551	9482,8
2019	17844,1	11835,1	15046,2	7240,6	15395,2
2020	19424,0	10068,2	17844,1	11835,07	22757,7
2021	23415,5	12037,8	19424	10068,2	19926,3
2022	26755,7	11569,4	23415,5	12037,76	23082,5
2023	32756,1	17956,0	26755,7	11569,4	22332,0

4-jadvaldagi y_t , x_t hamda $\hat{y}_{t-1}$ o'zgaruvchilar ishtirokida (1) modelni baholadik. Buning uchun yana Microsoft excel imkoniyatlaridan foydalandik. Biroq (1) model parametrlari statistik ahamiyatga ega bo'lmadi. Shu sababli (1) modelni o'zgarvas ishtirokisiz baholadik (5-jadval).

3-jadval **Regression tahlil natijalari⁵**

⁴ Surxondaryo viloyati Statistika boshqarmasi www.surxonstat.uz sayti

⁵ Muallif ishlanmasi

ВЫВОД ИТОГОВ					
<i>Регрессионная статистика</i>					
Множественный R	0,991				
R-квадрат	0,981				
Нормированный R-квадрат	0,889				
Стандартная ошибка	2494,071				
Наблюдения	13				
<i>Дисперсионный анализ</i>					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	2	3584501224	1792250612	288,125	1,44406E-09
Остаток	11	68424287,74	6220389,794		
Итого	13	3652925512			
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>
Y-пересечение	0	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д
Переменная X 1	0,908	0,295	3,075	0,011	0,258
Переменная X 2	0,655	0,179	3,668	0,004	0,262

Bundan avtoregressiya tenglamamiz:

$$y_t = 0,908x_t + 0,655y_{t-1} \quad (4)$$

ko'rinishga ega bo'ladi. (4) modeldan ko'rinib turibdiki qisqa muddatli multiplikator $b_0 = 0,908$ ga, uzoq muddatli multiplikator $b = \frac{b_0}{1-c} = \frac{0,908}{1-0,655} = 2,631$ ga teng. Xulosa, shunday qilib x_t - asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmining 1 mlrd so'mga ortishi y_t - qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini o'rtacha 0,908 mlrd so'mga oshiradi. x_t ning uzoq muddatda 1 mlrd so'mga oshishi esa, y_t ni 2,631 mlrd so'mga oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xursanova, S. A., & Turayev, B. E. (2024). Hudud dehqonchilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini trend modellari yordamida prognozlashtirish. *Technical science research in Uzbekistan*, 2(2), 200-208.
2. Ortikov, S. M. (2021). Experience in statistical study and analysis of employment in foreign countries. *Thematics Journal of Business Management*, 10(7).
3. Фукина С.П. (2011). Трендовые модели в экономических исследованиях // *Экономический анализ: теория и практика*. №11.
4. Shodiyev T.Sh., Xakimov T.X., Boltaeva L.R., Ishnazarov A.I., Nurullayeva Sh., Muminova M.A. (2007). *Ekonometrika: o'quv qo'llanma*. – T.: TDIU – 178 b.

5. Khidirberdievich, A. E., & Mamadillayevich, Z. S. (2021). Issues of Regulation of Blockchains in the Digital Economy and World Experience in Reducing, Preventing the "Hidden Economy". *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8(7), 591-597.
6. Khurramov, E. X. (2019). Role of innovation in increasing efficiency of production of agricultural products in forestry. *Theoretical & Applied Science*, (10), 518-521.
7. Norbek, N. (2022). Agrar sohada raqamli texnologiyalarni qo 'llashning ustuvor yo 'nalishlari. *Архив научных исследований*, 2(1).
8. Khatamov, O. K., & Shakarova, D. R. (2023). Correlation-Regression Analysis Of The Main Use Indicators Of Railway Transport. *Baltic Journal of Law & Politics*, 16(3), 3657-3662.
9. Тураев, Б. (2021). Корреляционно-регрессионный анализ доли строительных работ в валовом региональном продукте Сурхандарьинской области. *Экономика и инновационные технологии*, (6), 205-214.
10. Tuychiyeva, M. K., & Turayev, B. E. (2024). Trend modellari yordamida elektron tijorat aylanmasi hajmini modellashtirish va prognozlashtirish. *Technical science research in Uzbekistan*, 2(2), 193-199.
11. Abdugabbarovna, D. L., & Abdurashidovich, A. O. (2024). The role of small business and private entrepreneurship in ensuring the employment of the population and increasing their income. *Open Access Repository*, 10(1), 54-57.
12. Safarovna K. S. et al. Surxondaryo viloyati aholi jon boshining asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmini arima modeli yordamida prognozlashtirish //Journal of Universal Science Research. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 257-266.
13. Mirzohidovna, P. M., & Turayev, B. E. (2024). Surxondaryo viloyati asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar hajmini trend modellari orqali modellashtirish. *Journal of Universal Science Research*, 2(2), 296-302.
14. Tulaganova, M. H., & Turayev, B. E. (2024). Asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarni trend modellari yordamida prognozlash (Surxondaryo viloyati misolida). *Technical science research in Uzbekistan*, 2(2), 223-230.
15. Субханова, М. А., & Тураев, Б. Э. (2024). Корреляционно-регрессионный анализ ликвидности коммерческих банков. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 38-43.
16. Turopova, N. (2023). O 'zbekiston moliya tizimida mahalliy moliyaning o 'ziga xos xususiyatlari.
17. Solidjonovna, S. R. (2024). The role of localization of production in the stable and consistent development of the economy. *Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research*, 2(3), 1-4.
18. Буранова, Л. В. (2023). Повышение эффективности управления кредитными ресурсами предприятия. *O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 2(19), 329-333.
19. Azamat, K., Akmal, I., Nusratillo, N., & Otabek, M. (2022). Improving The Investment Environment In The Country: The Role And Analysis Of Banks In The Modernization Of Industry. *Journal of Positive School Psychology*, 6(10), 2220-2227.
20. Allayor o'g'li, X. R. (2023). Globallashuv sharoitida hududning eksport salohiyatini yanada takomillashtirish yo'nalishlari. *Journal of Universal Science Research*, 1(6), 799-803.
21. Алтиев, А. С., Очилов, И. С., & Султонов, Х. Ф. (2021). Global experiences in improving the economic mechanisms of irrigated land improvement. *Экономика и социум*, (6-1), 418-426.
22. Surxondaryo viloyati Statistika boshqarmasi rasmiy sayti www.surxonstat.uz ma'lumotlari.